میرعنایت الله سادات ۲۰۱۱/۱۲/۲۲

دافغانستان دکولتور مخکښان

ژباړونکی په پښتو: محمد صفر خواریکښ

کله چې د افغانستان دژبې او کولتور خبره رامنځ ته کيږي، نوورسره سم د «افغانی نويس» عبدالله نوم او ارزښتناکه کارونه مطرح کيږي. دا ستر میره څوک و؟ او زموږ کولتور او ادب ته يې کوم نوښتګر چوپړکړی دی؟ که د دري او پښتو ادب د دې استاد تلپاتي اثار نه وی، موږ به اړوی چې د کلمو ماناګانې، يوازې د نورو د لغتنامو او قاموسونو له لار پيدا کړو. د دغه رازشخصيتونو يادونه په واقعيت کې زموږ د ملي کولتور ساتنه ده.

افغانی نويس او دهغه بې مخينې نوښت:

مخکې تردې چې دهغه د اثارو يادونه وشي، ښايي چې په پيل کې هغه پيژندګلوي وکړو، چې دهغه د پوهې او د ادبي څيرنو په ډګرکې د هغه د ستريانه منونکي کار او دهيوادپالنې له احساس سره اشناشو. افغانی نويس د شلمې پيړی په ړومبيو کلونوکې د کابل ښار د اخکزيو په چم کې وزيږيد. پلار يې ملا محمدچي په عرض بيګي مشهور و د امير عبدالرحمان خان د دربار له نامتو ليکوالانو څخه و او وروسته د اميرحبيب الله خان په دربارکې د هغه د دوتر رئيس و. د افغانی نويس پلار د لغمان او موريې کابلۍ وه. دغه ترکيب د ابښيکه درلوده چې هغه له ماشومتوبه په دواړو ژبو پښتو او دري خبرې، ليکل او لوستل له پلاراو مورڅخه زده کړي. وروسته يې رواجي علوم د خپل مهال له عالمانو او پوهانو، په ځانګړې توګه د پلارله دوستانونه زده کړي، ترڅو د ليکوالی جوګه شو او دغازي امان الله خان د باچاهی په وياړلي پيرکې يې په کار پيل وکړ.

افغاني نويس روڼ اندی انسان او له هيواد سره يې د مينې ژور احساس درلود. د هغه افکارو د امانی پير د غورځنګ او مشروطه غوښتنې ترغښتلی اغيزلاندې پاخه شوي ول. دهغه د هوښيار دريځ او خلکوسره دمينې له امله و چې سردارمحمد هاشم خان صدراعظم هغه د صدارت په دوترونوکې د همکار په توګه ونه شو زغملی او اړتون کې يې واچوه. په اړتون کې د هغه بندي کولو له مشروطه غوښتونکو بنديانو سره د هغه پيژندګلوي او اړيکي زياتې کړي. افغاني نويس له مشروطه غوښتونکو او نورو بنديانو څخه ډيرڅه زده کړل چې نه يوازې په خبرو، بلکې به ليکلوکې يې تل ځليدل. همدغه کسان دهغه د تلپاتي کتابونو به هرکلي کې کره کتنې او ليکنې لري چې ځينې يې د وخت د حکومت زغمل شوي او پاتې يې د کابل په دولتي مطبعه کې له چاپ نه مخکې سانسور او له خپريدو پاتې شوي دي. (۱) خپروشويو کره کتنو نه يوازې د ليکوال ليکنې ارزولي دي، بلکې هغه پياوړي شخصيت ته يې دلوستونکو پام هم ور اړولی دی.

افغاني نويس لنډې، له ماناډکي او د خلکو د پوهاوی وړخبرې کولې. له لغت ښيندنې او فضل پلورنې(ځان پوه ښوونې) نه يې کرکه درلوده. هغه زړه بوګنونکي او خوښې هستونکي يادونه به يې چې د خلکو پروړاندې د افغانستان د رژيمونو له چال چلند څخه راپيداکيدل، له دار پرته او ښوونکې بڼه بيانول. (۲)

هغه خپل لاسوندونه او يادښتونه په يومنظم خونديځ(ارشيف) کې ساتل. له دغه خونديځ څخه يو شميرليکوالانو په خپلو ليکنوکې د مأخذ په توګه يادونه کړې ده چې د يادې شوي سکالو(موضوع) اړوند لاسوند د ښاغلي عبدالله افغاني نويس په شخصي خونديځ کې شته دی.

افغانی نويس څخاند او کوښښي انسان و. ان د ژوند په ورستيوکې چې بدنې توان يې کميده، غوښتل يې د «افغان سرغندويانو» په باب خپلې پراخه او هر اړخيزه څيرنې بشپړې او خپرې کړي. په دغه راز اثرسره هغه غوښتل چې هغه افغان شخصيتونه چې په بيلا بيلوبرخوکې ځليدلیول معرفي کړي. ده غه يادښتونوکې هيڅ برخه له پامه نه وه غورځول شوي او مذهبي، سياسي، اقتصادي، اداري، پوځي، هنري، سپورتي، ادبي او تولنيزې برخې په کې وې. په دغه برخه کې دهغه يادښتونه او تولې کړې پاڼې زرګونو مخونوته رسيدې. خو ژونديې وفا ونکړه چې افغانی نويس د دغه ګټور اثراو ډنه او خپرونه ترسره کړي.

دافغانی نويس خپرې شوې ليکنې:

پښتوقاموس:

د هرې ژبې لغتونه دهماغه ژبې ستنې او بنسټ دي. د لغتونوسمې پوهيدنې او دهغوپرځای او وړکارونې له امله لوستونکي يا اوريدونکي په هماغه ښکلا او زيرکی سره په مطلب پوهيدی شي. زياتره لغتونه څو ماناوې لري او د کارولو د ځای له مخې يې ماناوې له يوبل سره توپير لري.

پخواتردې چې افغاني نويس پښتو- فارسی قاموس تدوين کړي، زموږ په هيواد کې پښتولغتونه او ماناوې يې دري ته نه وې ژباړل شوې او د يوقاموس په ډول ترتيب او تنظيم شوي نه ول. دې نيمګړتيا د افغاني نويس پام ور واړوه او له

افغان جرمن آنلاين تاسو په درنښت همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادښت: دليکنې د ليکنيزې بنې پازوالې د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په څير و لولئ

خلکواو دهغوئ له کولتورسره د مینې له امله يې کار پيل کړچې دا ستره فرهنگی تشه ډکه کړي. څنګه چې په دې برخه کې د مخه کار نه وشوی نو راټولول او اوډل يې هم اسان کارنه واود عمر زيات کلونه يې په راټولو او ترتيبولو تيرشول.
هغه څه چې د «پښتو قاموس» په نامه يادېږي، يوازې د پښتو لغتنامه نه ده. بلکې دغه قاموس په عين وخت کې «دري په پښتو» لغتونه هم لري. په بل بيان دا اثر په يوه ټولګه کې د دواړو ژبولغتنامه ده. د دې اثر تيارول په حقيقت کې نه يوازې له دری ادب سره دپښتو ويونکو بلدتيا له پاره خدمت دی، بلکې دري ژبي يې د پښتو کلمود ماناو له پيژندنې او د پښتو ژپې د سمې زده کړې جوګه کړي دي. نوله دې امله د دې ګټور اثر نوم يوازې پښتو قاموس د دوه اړخيزه منځپانګې (محتوا) بيانوونکی نه شي کيدی. نوښه به وي چې دا اثر په پښتو- فارسي قاموس ياد شوی وی. دا چې دې قاموس د دواړوژبو ګړېدونکو د پوهې اوعرفان د کچې د لوړتيا له پاره چوپړکړی دی، دهيځ ډول شک ځای نه شته دی.
خودا چې په هغه پيراو مهال کې د تدوينونکې دې کارته کم ارزښت   ورکړشي، زموږ له اوسمهالي ادبي تاريخ نه دبې خبرئ او په پام کې نه نيولونه پرته بل څه نه دي.
هغه زيار چې افغاني نويس په خپله د دې قاموس د برابرولو او اوډلوله پاره ګاللی، بايد د هغه وخت دولت د افغانستان د کولتور دساتندوې او پرمختياله پاره ترسره کړی وی. دولت بايد د څيړونکويوه ډله ګومارلې وی چې داملې دنده يې په چټکئ سرته رسولې وې. خوله بده مرغه دهغه وخت واکمنو دغه راز کولتوري اړتياوو ته ارزښت نه ورکوه. کلونه وروسته چې کله دا اثر بشپړ شو، د «پښتو ټولنې» ادارې دهغې دچاپ لګښت پرغاړه واخيست. دا اثر په درې ټوکوکې تيارشوی وچې لومړی ټوک يې په ۱۳۳۵او دويم اودريم ټوک يې په ۱۳۳۶کال کې په دولتي مطبعه کې چاپ شو. د پښتوقاموس کتاب د مطبوعاتو لومړۍ جايزه چې په هغه مهال کې د «اريانا جايزې» په نامه يادېده، دافغاني نويس په برخه کړه.
عاميانه فارسي لغتونه:
له عاميانه لغتونو نه مقصد د خلکو ترمنځ رواجی ګړني(اصطلاحات) دي. که دا لغتونه راټول اوونه ليکل شي، دوخت په تيرېدوسره يې يوشميرنه کارول کيږي او هيريږي. د افغانستان د خلکو په ننني ولسي(عاميانه) ژبه کې، ناکارېدلي دري(ار) لغتونه رواج دي. خو دايرانيانو له خبرو اتروڅخه داګړنې نه اورېدل کيږي. طبيعی ده چې د افغانستان د فارسي په عاميانه لغتونو کې د دې ټاټوبي د نورو اوسيدونکو له ژبونه هم لار موندلې ده چې سرچينه او راخيستنه يې سره توپير لري.
نود يوسمندرګي (لغتنامې) په اډانه کې دهغورا ټولول او اوډل، اسان کارنه و. افغاني نويس چې هرچيرته اوسيدلې او هرسيمي ته چې تللی، اوګړنې يې اورېدلي هغه يې يادداشت کړي دي. ان کله چې بندی و، له بنديانواو داړتون له ساتونکونه يې ګړنې اورېدلې چې د خپل اثر دتدوين په مهال يې هغه نه دي هيرې کړي او په ولسي (عاميانه) اصطلاحاتوکې يې کښلي دي.
هغه زموږ دهيواد پر ټولو رواجي ګړنو او لهجو غورکړی او دهر يودکارولو د څرنګوالي لټون يې کړی او دهغې سمه مانا يې غوره کړې ده. د اصطلاحاتو دويلو او بيان ډول ايجابوله چې ټول لغتونه خطاطي شي او غړيزې نښې پرې زياتې شي. د غه کار دټايپ د ماشين په وسيله نه کيده. نوتيار شوی متن دهيواد يوپيژندل شوي ښايسته ليکونکي(خوش نويس) او اديب(مولانا خسته) ته وسپارل شوچې په قلم يې وليکي.
د عاميانه لغتونو ليکنه اسانه نه ده او دا د بي کلموغوندې په يوټاکلي قالب کې نه ليکل کيږي. د ساري په توګه؛ د «نسوار» يا «نصوار» د ليکلو له پاره دواړه د «س» او يا «ص» توری کارېږي چې له ادبي پلوه د«س» توری سم دی. خو په عاميانه لغتونوکې په « ص» ليکل شوی دي.(۳)
دمطبوعاتو مستقل رياست، د دې کتاب د ارزونې او دخپرولو د اړتيا د تثبيت له پاره دهيواد له پيژندل شويو اديبانو څخه يوکميسون وګوماره چې د کتاب د خپرولو په هکله نظرورکړي. دکميسيون غړيو په دې نظر توافق وکړچې ياد شوی اثر «ارزښتناک او جامع او په نسخ کې يوازنی اوغوره، ګټور کتاب دی. نوکتاب بايد چاپ او په مطبوعاتی جايزه وستايل شي». (۴)
د دې کتاب « لغتنامه فارسي عاميانه » په لومبنيو مخونوکې د دې کتاب د ارزښت او دليکوال د ګټورو زحمتونو په هکله د افغانستان د ادب او کولتور دمخکښانو قضاوتونه او الواکونه شته دی. بې ځايه به نه وي چې دهغوئ د هريوله لنډ نقل قولونه په دې مقاله کې د قدرمنولوستونکو د مالوماتو له پاره وړاندې کړو.
ارواښاد افغاني نويس مخکې له دې چې دا اثر د خپرېدوله پاره د مطبوعاتو مستقل رياست وسپاري، هغه يې دلوړې پوهې څښتن او د مشروطيت دغورځنګ يو قدرمن کس(ميرسيدقاسم خان) ته سپارلی و، چې په دغه اړوند خپل قضاوت اود استادئ نظر ورکړي. هغه د افغاني نويس د زيار ستاينه کړې او د دغه رازيوې ټولګې خپرول يې سملاسي اړتيابللې. افغاني نويس دغه شخصيت د خپل لارښود او الهام ښونکی په توګه، يادوه.
عزتمند پوه عبدالهادي داوي چې د يو سياستمدار او مشروطه غوښتونکي په توګه د افغانستان خلکوکې ښه نوم او ځانګړی ځای لري، د کتاب په هکله داسې ليکي: د دې کتاب ليکل، يو ګټور او نوښتګر اقدام او د افغانستان د فارسي لهجې دلغتونو او تعبيرونو ارزښناکه زېرمه ده. دا کتاب غالباً لومړنی ګام دی چې د هيواد دګړنئ لغتونو او ګړنو د زېرمه کولو په لاره کې اوچت کړی دی او مؤلف يې د پايونيرانو[طراحانو او مخکښانو) په ډله کې راوستی دی.

افغان جرمن آنلاين په درښت تاسو همکارئ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادښت: دليکنې د ليکنيزې بڼې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له رالېږلو مخکې په ځير و لولئ

د ادب اُستاد ملک الشعراء عبدالحق بيتاب ليکي: د ګړنی او عاميانه فرهنګ کتاب، رښتياچې بې مخيني اثردی چې د اوړدې مودې دخيرني او لټون له امله منځ ته راغلی له تأليف نه تيرشوی او د تصنيف ترپولې رسيدلی نوله دې امله د ارزښت له پلوه د ړومبی درجې مطبوعاتي جايزې وړدی. دا دمينه والو له پاره په نوې او تازه طريقه د کشنرې ده.
اُستاد خليل الله خليلي داسي ليکي: د دې ښکلي اثرځوساعتو لوستلو زه بې اختياره دې ته اړکړم چې قدرمن ليکوال ته دهغه زحمت له امله چې په دې ټولګي کې يې ګاللی مبارکي ووايم او دا نيک کار داسي وګڼوچې په دې باب زموږ په وخت کې پيل کيږي. په دې لار کې د ليکوال څيړنه او زيار، دهيواد له ادبي استقلال سره دهغه ميني ښکارندوی ده. هغه لغتونه چې په دې کتاب کې راټول شوي يوازې د عواموخبرې اترې نه دي بلکې په هغوکې ځيني کلمې هم ليدل کيږي چې د دې هيواد دلرغونو اُستادانو او ويندويانو اثارو کې شته او د وخت به تيرېدوسره وروستنيو ليکوالانوله خپلو ليکنو څخه غورځولي دي او خلکو په خپلو خبرو اترو کې ساتلي دي.
بايد يادونه وکړو چې د فارسي د عاميانه لغتونو کتاب هم د اريانه جايزه د خپل ليکوال په برخه کړې ده.
دهيواد په ورځپاڼواواوونيزو کې مقالې:
دهيواد په مطبوعاتو کې د افغاني نويس زياتې مقالې خپرې شوی دي. دا مقالې په دواړو ژبو پښتو او دري خپرې شوي دي. افغاني نويس دامان الله باچا په پيرکې دهغه وخت له جريدوسره خپله همکاري پيل کړه. د سراج الاخبار، امان افغان، انيس او اصلاح په جريدو اوورځپاڼو کې د دې سترميره دپراثار خپاره شوي دي.(۵) د دغوليکنو يوشمير لکه دپښتو«لنډيو» راټولول او معرفي د زيات ارزښت لرونکې ده او د اوسمهالو ليکوالانو له پاره ارزښتناکه منبع ده.
زموږ د ملي کولتورلارويانوته د کاروان د دغه سالار ياد او دهغه د تلپاتې ليکنو پيژندګلوي اړينه وه. په يادوني سره په حقيقت کې موږ د خپل ملي کولتور ساتنه کوو.

په کولتورسره ژوندي دي دمهال واړه قومونه له کولتوره بې خبرکوي د مرګ پرلورمزلونه

---

1 - د خپرندوی وينا: لغات عاميانهء فارسی- افغاني نويس، دويم چاپ، د بلخ دخيرنو اوخپرونو مؤسسه،۱۳۶۹

2 - ليکوال د ځوانی په مهال، د افغانستان دتيرې پيړی دناليکل شوي تاريخ په باب، دښاغلي افغاني نويس له ارزښتناکوخبرو څخه ډېر مالومات اورېدلي دي چې په دې وروستيو وختونو کې يې ځيني اګاه کسان هغه ليکي. افغانی نويس زما د پلار(ميرعزيزالله سادات) نږدې دوست و او زموږ کورته نږدې اوسيده.

3 - افغاني نويس- لغات عميانهء فارسی- کابل، دولتي مطبعه-۱۳۳۸-۵۶۴ مخ

4 - عبدالوهاب طرزی،محمدابراهيم خليل،داکترجاويد،ضياقاريزاده،محمدحسن فهيمي اوحيدرژوبل دکمېسيون غړي ول.

5 - دانشنامه ادب فارسی-دريم ټوک- داسلامی فرهنګ اوارشادخپروني- تهران-۱۳۷۸- ۱۰۳مخ

پای

افغان جرمن آنلاين په درښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادښت: دليکنې د ليکنيزې بنې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په ځير و لولئ